

Vig og Vigs gods

Af TORSTEN BALLE

I HISTORISK ÅRBOG for Thisted Amt 1920 har P. L. Hald skrevet en artikel om Vigs gods i Ty. Dengang mente mange historikere, at gården Vig havde ligget i Vigsø sogn, og de støttede sig til Pontoppidans Danske Atlas, der under Vigsø sogn nævner, at kongen her havde en gård eller kongsgård med noget gods til, som kaldtes Vigsgård og Vigs gods i Ty. Hald mente derimod, at gården måtte have ligget i Øster Vandet sogn eller deromkring, både fordi et forleningsbrev viste, at de gårde, der udgjorde Vigs gods, lå i Øster Vandet og de nærmeste sogne, og fordi Knud Aagaard i sin beskrivelse af Ty 1802 fortæller, at gården Vig havde ligget ved Sandgårdene i Øster Vandet sogn, hvor dens sted endnu kunne ses. En gammel stedkendt mand havde derefter vist Hald stedet. Han havde i sin ungdom hørt, at på det sted havde der engang ligget en gammel gård, der kaldtes Vigsgård, og der var endnu en gammel brønd eller stensat kilde på stedet.

Dermed havde Hald gjort det sandsynligt, at gården Vig havde ligget i Øster Vandet sogn, men han nåede ikke at følge gården og godsets historie op gennem tiderne. Det skal i korte træk gøres her.

Vig og Vigs gods er først nævnt i nogle breve fra 1406, altså på dronning Margretes tid. Et latinsk brev af 31. august 1406 er udstedt på kongens retterting¹), og i det skøder Torkild Myg, hans hustru Bodil og dennes søster Mette både Vig og Vigs fang, nemlig 16 gårde i Ty, til dronning Margrete. Et andet brev, skrevet på dansk, er udsendt 6. september samme år i Aalborg²), og i det vitterliggør Torkild Myg, som man kalder Schiælge Myg, hans hustru Bodil Gundesdatter og hendes søster Mette, at de har hørt og forstået, at Kronen længe har haft det gods i værge, som består af Vig og Vigs fang med alt det gods, som ligger dertil, samt 5 gårde, der tidligere kaldtes Sætrichs gods i Ty. De erklærer, at hvis de har eller har haft nogen rettighed til dette gods, skøder de denne rettighed til dronning Margrete. Og så findes der endnu et brev, givet på kongens retterting 5. oktober samme år³). Det siger, at Vig og 10 gårde blev tildømt Kronen, fordi Torkild Myg ikke kom med sine adkomstbeviser til gården og godset inden den tid, der var fastsat.

Brevene siger altså ikke helt det samme, men hvordan formaliteterne er blevet ordnet, har ikke så stor interesse for os. Mere interessant er det, at godsets omfang synes at være angivet noget forskelligt i de tre breve. I det første er der tale om 16 gårde, deriblandt Vig, altså foruden Vig 15 gårde. I det andet nævnes Vig og Vigs fang med de tilhørende gårde, hvis antal ikke nævnes, og desuden 5 gårde, som havde været kaldt Sætrichs gods. I det sidste brev, domsbrevet, nævnes Vig og 10 gårde. Der bliver dog balance i regnskabet, hvis fra de i første brev nævnte 15 gårde trækker Sætrichs gods med 5 gårde. Til rest bliver da 10 gårde, som hører til Vig, netop det tal, som domsbrevet nævner. Det ser da ud til, at Sætrichs gods

ikke har været omfattet af dommen. Hvor det har ligget, vides ikke. Måske kan det sættes i forbindelse med et gammelt led ved Momtoft, to store sten, der blev kaldt Sætrikled.

Sætrichs gods er heller ikke nævnt i den næste kilde, vi kender, nemlig kansler Claus Giordtzens optegnelser om len og lensmænd m. m. fra 1523⁴), altså kun godt 100 år senere. Her har vi for første gang en udførlig fortegnelse over Vigs gods, der sammen med Øland var forlenet bort til biskop Stygge Krumpen. Der står, hvor gården lå, hvem der boede på dem, og hvilken skyld, de skulle svare. Dog er det ikke utrykkelig nævnt, hvor selve gården Vig lå, eller hvem der boede der, men af den skulle der svares 16 td. korn, af de andre mellem 4 og 8 td. Foruden Vig nævnes 4 gårde i Øster Vandet og 3 i Torsted, altså kun 7 gårde. At der nu mangler 3 gårde, betyder dog ikke, at der er solgt eller nedlagt gårde, for i den næste kilde, der skal nævnes, et forleningsbrev 1581 for Niels Krabbe til Nebel og Vesløgsgård på Vigs gods⁵), består lenet igen af Vig og 10 gårde, nemlig Vig, Tanderup, Vestergaard, Tøfting og 2 gårde i Øster Vandet, samt 5 gårde og 2 gadehuse i Torsted.

Vigs gods blev 1597 lagt under Ørum len, men der findes dog for 1597-98 og 1610 særlige jordebøger for Vigs gods og andre små len. I dem finder vi noget af forklaringen på det vekslende gårdantal. 1598 står der om Vig, at den gav, *da den var ved magt*, 9 td. korn. Claus Giordtzen siger 16 td. Der mangler altså 7 td. Men dem finder man nedenunder Vig ved gården Tanderup, der ikke er nævnt i kanslerens optegnelse. De to gårde har kansleren så af en eller anden grund regnet for én gård. Måske har de en tid været drevet sammen, men Tanderup må også have eksisteret før. Det tyder navnet i hvert fald på.

1598 nævnes ellers de samme gårde som 1581. Om Vestergård og to navnløse gårde står der igen, hvad de skyldte, *da de var ved magt*, nemlig 8, 6 og 4 td. korn. Hvor længe siden det var, ved vi ikke noget om. Ved Tanderup og Tøfting står denne bemærkning ikke, og i den følgende jordebog 1610 er de da også anført med samme skyld, nemlig 7 td. og 6 td. Det samme er tilfældet med den ene af de navnløse gårde til trods for bemærkningen. Den svarer stadig 6 td., mens den andens skyld er nedsat til 2 td. Vestergård står i 1598 for en skyld af 8 td., men man leder forgæves efter den i jordebogen 1610. Senere dukker den op igen, omend i forklædning. I den følgende tid findes ingen særlige jordebøger for Vigs gods, men godset står for sig selv i jordebøgerne for Ørum len, indtil lensvæsenet ophørte ved enevældens indførelse. I jordebogen 1630 kan man ikke finde Vestergård nævnt direkte, men under Vigs gods finder man til sidst nævnt *nogen ejendom, som Christen Madsen (i Vig) og Mads Jensen (i dene af Sandgårdene) har haft i brug, men nu er taget fra dem og igen bebygget*. Gården er fæstet til Mads Torsen, som skal give 6 td. i skyld. Denne Mads Torsen er

¹ Erslev og W. Christensen: Repertorium Regni Danici Mediævalis, nr. 4819.

² Molbech og Petersen: Udvalg af danske diplomater og breve, s. 280.

³ Ovennævnte repertorium, nr. 4850.

⁴ Nye Danske Magazin VI, 270.

⁵ Efter årbog 1911, N. Sodborg: Vesløgsgård.

tit nævnt i Ørum lens regnskaber og kaldes da Mads Torsen i Vestergård, således allerede 30. august 1629, da han beklædte dommersædet på *Hundborg* herredsting i dommerens sted.

Grunden til, at gården i en snes år ikke havde været beboet eller drevet selvstændigt, kender vi ikke. Måske hænger det sammen med, at gården 1598 var fæstet af en kvinde, Kirsten N. Hun var sandsynligvis enke, da gifte eller ugifte kvinder meget sjældent træffes som fæstere. Måske har hun ikke kunnet drive gården, så den er enten blevet forsømt, eller hun har uden videre ladet naboerne drive den. Det var i tiden efter, at pesten havde raset i store dele af Danmark, og flere steder i Sydjylland lå mange gårde øde hen. Her i Ty synes pesten ikke at have været slem, om den i det hele taget nåede hertil, og man ved, at folk fra Ty søgte til de pestramte egne, hvor gode gårde kunne fås i fæste på meget fine vilkår. Det kunne så føre med sig, at der en tid blev for få herhjemme til, at alle gårde kunne blive besat, men omkring 1630 var en ny generation vokset op.

Jordebøger er konservative. Når en ny jordebog skulle skrives, brugte man den gamle til at se efter, og derfor finder man de samme gårde i den samme orden og de samme udtryk fra jordebog til jordebog. Kun fæsternes navne er forandret, hvis man da har husket, at der var kommet en ny fæster. Derfor finder man også i de følgende jordebøger udtrykket ”nogen ejendom. . .” om Vestergård, ja i en jordebog over Poul Klingenberges beholdne gods 1683⁶) står der såmænd endnu ”nogen ejendom, som Christen Madsen og Mads Jensen i brug havde. . .” skønt Christen Madsen i Vig var død 1631, da hans enke ægtede Oluf Andersen 1632.

I Torsted var der 1598 5 gårde, 3 større, som nok er de samme, som Claus Giordtzen nævner 1523, da de svarer samme skyld, 6, 4 og 8 td., og to mindre ejendomme med 2 og 1 td. skyld. De to sidste har måske tidligere været anset for huse, og huse regnede man ikke rigtigt med. Og senere er der ingen forandringer i gårdantal eller skyld for Torsteds vedkommende. Forøvrigt heller ikke for de andre gårdes, undtagen for Vig, som fik skylden nedsat til 4 td.

Fra jordebøgerne kan gårdene følges op gennem matrikler og hartkornslister til nutiden, så man kan se, hvor godset lå. Gårdene i Øster Vandet sogn lå syd for Skadkær, det kær, der ligger i forlængelse af Vandet sø, og som engang har været en arm af søen. Endnu først i 1900erne og en gang imellem senere har kæret været vandfyldt om vinteren. Det har sammen med søen dannet et skel, som i ældre tid var herredsgrænse, således at både Vigs gårde i Øster Vandet sogn og Tanderup i Vester Vandet sogn hørte til Hundborg herred, mens Øster og Vester Vandet ellers hører til Hillerslev herred. Derfor var Mads Torsen 1629 i dommers sted på Hundborg herredsting⁷), og derfor føres alle sager, der angår disse gårde for samme ting: Sandgårdene havde dog ifølge udskiftningskortet⁸) også agre i Øster Vandet hys mark nordenfor søen, og de fik derfor ved udskiftningen også jord der.

Den eneste af gårdene, der lå nord for kæret, var Tøfting. Gården kaldtes Store Tøfting i modsætning til Lille Tøfting i Vester Vandet sogn. Den er nu udstykket og nedrevet, men den lå vestligst i Øster Vandet sogn. Det nuværende Tøfting er Lille Tøfting. Store Tøfting lå lige østfor, og landevejen går over dens tomt, men om den altid har ligget der, ved vi ikke. Efter kejserkrigen og de dramatiske begivenheder, der da blev udspillet der (se årbog 1952, s. 319 ff.), blev der 1630 ført tingsvidne på, at Gammel Tøfting var øde og nedbrudt, og der fandtes hverken huse, tømmer eller tag på stedet⁹).

De øvrige gårde lå i Torsted, som grænser op til Øster og Vester Vandet sognes sydskel, altså op mod Vigs gods i Vandet, og godset var således ret samlet.

Den eneste gård, som er forsvundet, er selve Vig, men det kan dog lade sig gøre at finde ud af, hvilken skæbne den fik, og hvor den lå.

Først i 1600erne boede altså Christen Madsen på gården, og hans enke blev 1632 gift med Oluf Andersen¹⁰), som var født i Torsted og sad på gården endnu 1664. Efter ham fulgte hans søn, Christen Olufsen Vig, der døde 1708, 60 år. Han havde gården 1688¹¹), men i en matrikelsekstrakt ca. 1710-20 er det Oluf Poulsen, der nu bruger gården¹²). Denne Oluf Poulsen Dragsbæk ejede Vandetgård i Vester Vandet, og siden blev Vigs mark drevet sammen med den, indtil gården Engholm blev bygget syd for søen sidst i 1800erne. Det var dog ikke al marken, der blev drevet under Vandetgård. I hartkornsekstrakten 1778¹³) står der under Vester Vandet, et ejeren af nr. 1 (Vandetgård), Jens Nielsen, har af nr. 1 i Øster Vandet (Vig) 3 td., 5 skp., 2 fdk. og 1 alb. Men Vig havde 1688 4 td., 1 skp., 2 fdk. og 1 alb., og der mangler altså 4 skp. hartkorn. Dem finder man under Skinnerup sogn, hvor Christen Salmonsens foruden sin gård har 4 skp. hartkorn af nr. 1 i Øster Vandet.

Ved udskiftningen fik Christen Salmonsens udlagt et stykke hede, der lå op til hans ejendom i Skinnerup sogn, som vederlag for det han havde ejet af Vigs jord, og det må vel antages, at det også havde været et stykke hede, måske med nogle opdyrkede agre.

Det øvrige kaldes i en udskiftningsstaksation 1795¹⁴) for *Vigs mark*, og det hørte altså under Vandetgård, men derpå lå der helt henne mod øst et hus, som i taksationen kaldes *Vigs hus*. Det blev eller var blevet udskilt som en særlig ejendom, som ved den sidste matrikulering, der begyndte først i 1800erne, fik matr. nr. 19, og jorden var takseret til gl. hartkorn, 0-4-1-2½, omtrent det samme som de 4 skp. hartkorn, Christen Salmonsens havde ejet. Hartkornet blev forhøjet til 0-6-1-0, så det var ikke noget helt ringe hus.

1835 blev der holdt skifte efter en gammel enke, Else Marie i *Vigs hus*¹⁵). Hun var aftægtskone, og boede der også ved folketællingen 1834, da hun kaldes Else Marie Christensdatter. Manden i huset hed Christen Sperring, og

⁹ Bilag nr. 5 til Ørum lens regnskab 1930-31.

¹⁰ Stedsmål 1630, Ørum lens regnskab.

¹¹ Matrikelen 1688a.

¹² Matrikelsekstrakt efter matrikelen 1688, ajourført ca. 1710-1720 (1688b).

¹³ I Rigsarkivet.

¹⁴ Taksationsforretninger . . . over udskiftninger . . . ved Hillerslev-Hundborg herredsting 1788-1797, nr. 78 (Landsarkivet).

¹⁵ Hillerslev-Hundborg herreds skifteprotokol 1830-36, fol. 393b, 426b.

⁶ Landstingets skøde- og panteprotokol, nr. 23, 69-72.

⁷ Bilag nr. 11 til Ørum lens regnskab 1629-30.

⁸ Udskiftningskort over Øster Vandet, Holme og Sandgårdene 1782-83, kopi i Thisted byhistoriske Arkiv.

ifølge en matrikelsekstrakt 1820-39¹⁶), boede han netop i matr. nr. 19, hvis forrige beboer var Niels Søgaard, der også er anført som bruger af nr. 19 på matrikelens ældste originalkort.

På det kort, som er gengivet her¹⁷), ser man de tre Sandgårde. Den vestligste er Vestergård, den østligste Sandgård, som siden er flyttet over på den anden side af søen. Norden og vesten for Vestergård, og imellem den og Vigs hus, som ses på matr. nr. 19a i venstre hjørne af kortet, findes matr. nr. 31, delt i flere parceller. Det er den gamle søbund, og det er på kortet antydnet, at en del (31f) står under vand. Søen gik engang helt op til skellet mellem matr. nr. 31 og nr. 9a. Her findes endnu nogle brinker, som kaldes søbrinkerne. Og søen har dannet en temmelig lang smal vig vest for Vestergård, og har skilt denne gårds jorder fra Vigs mark.

Hald har sikkert ret i, at gården Vig har fået sit navn af vigen, den lå ved. For at gården har ligget der, kan der nu ingen tvivl være om.

Det var meget almindeligt i ældre tid, at stuehuset blev stående, hvis en gård blev nedlagt, eller den blev flyttet ud på marken, som det ofte skete nogle år efter udskiftningen. Det skete f.eks. med Niels Vigs gård i Øster Vandet og med flere gårde i Torsted. Måske var stuehuset for vanskeligt at flytte. Det var opdelt i mange rum, og der var fast inventar, som ikke let lod sig flytte, arnested, ovn, gruekedel, faste borde og bænke og indbyggede sengesteder. Og desuden var der jo ofte en brønd, et meget værdifuldt aktiv, som absolut ikke lod sig flytte. Til et sådant hus blev der gerne lagt en stump af gårdens jord, så der opstod et husmandssted. De er sikkert det, der er sket med Vig. Og når man ved, hvor sejlivede traditioner om gamle gårde er i en landsby, er det særdeles rimeligt, at en gammel mand omkring 1920 har vidst besked om den gamle gård og dens skæbne.

Nogen ringe gård har det ikke været. Det var først, da Vigs mark blev lagt under Vandetgård, at denne gård kom til at hæve sig over gennemsnittet, og endnu er Vigs mark god. Hartkornet blev 1841 ansat til 3 td., 1¹/₄ alb., og da var der gået noget fra. Hvad var da årsagen til, at denne gård fik nedsat sin skyld og forsvandt, mens de andre gårde i Vigs gods florerede. De fleste af dem blev tidligt selveje, og det var meget velstående folk, der boede på dem. Hald tænkte sig, at sandflugten måtte være en medvirkende årsag, og det siges da også direkte i

jordebøger og regnskaber, at nedsættelsen af skylden skete som følge af sandflugt. Når man taler om sandflugt, tænker de fleste vel nok på sand, som helt ude fra Vesterhavet er blæst så langt ind over landet, men det er nu ikke givet, at det forholder sig sådan. Mange steder i Nordty findes der tykke lag af sand, der er aflejret i istiden, både under flad mark og i bakkerne, ofte lagdelt. Og netop i den højderyg, der strækker sig mellem Sjørring sø og Vandet sø med Skadkær, består undergrunden ofte af sådanne sandlag. På sådanne steder vil muldjord være sandblandet, og i den blæst, vi har så meget af, og som man i gamle dage havde endnu mere af, er det uundgåeligt, at en bar og tør mark "ryger". Desværre er det da muldjordens fine partikler, der først blæser bort som støv, så jorden bliver mere og mere sandet. Sådanne støvstorme kender vi jo altfor godt endnu. Og ved stærke vinde ryger det fineste af sandet med. Vi kender det fra de gamle markbøgers klage over, at "sandet opblæser af marken" og "vinden blæser huller i marken". Det materiale, som vinden tager med sig, aflejres igen - på samme måde som sne - i driver ved huse og diger og på flad mark, hvor der er noget, der rager op og derfor kan danne læ, fx. i en stubmark. Da støv- og sandstormene gerne kommer om foråret, vil støv og sand også lægge sig i unge græs- og kornmarker. Kommer stormene tidligt, vil kornspirerne dels blive ødelagt, slebet i stykker af sandet, dels blive dækket helt til. Og alt dette er også noget, man kendte i gamle dage, og som giver sig udtryk i tingsvidner. Den slags sandflugt findes jo også så langt borte fra havet, at ingen kan tænke sig muligheden af, at det drejer sig om flygende havsand, fx. i Sennels og Østerild. I Skinnerup sogn har der også været sandflugt. Hvis der er tale om havsand, måtte det være kommet syd om Vandet sø, men i bakkedraget der, er der en dyb dal, Hulhjaral, som måtte være fyldt med sand, før det kunne komme over på østsiden, og den er der endnu. Det øverste af bakkedraget var, indtil plantagen blev anlagt, gammel hede. Den hed Lushede og den var både i Torsted sogn og i Øster Vandet sogn fælled. Mod vest fortsatte den i Kronens hede.

De er vist mest sandsynligt, at sandflugtsområdet mellem Vig og Torsted er en indsande. Tanderup, som ligger vest for Vig, altså i hovedvindretningen, synes da heller ikke at have taget nævneværdig skade. Men det ville jo være en ringe trøst for folkene i Vig. Når sand- og støvstorme om foråret mange gange ødelagde de nyspirede kornmarker, var det ret ligegyldigt, om sandet kom fra havet, eller det blæste op af marken. Det har været en katastrofe, for kornavlens var jo det, man skulle leve af, hvor der ikke var enge til stude. For en fæster var der så den udvej at gå til tinge og få et tingsvidne om ødelæggelsen. Men det i hånden kunne han rimeligvis opnå at få sin afgift nedsat eller eftergivet, og måske kunne han også få mere hjælp. Det kan vække mistanke om, at skaderne er noget overdrevet i tingsvidnerne, når man ser, at de samme marker ofte nævnes gang på gang. De må altså stadig have været dyrket, og af udskiftningskort kan det ses, at de også omkring 1800 var dyrket, og for resten er det endnu. Men når man betænker, hvilken slags sandflugt der er tale om, forstår man, både at den kunne gentage sig, og at den i nogle år ingen betydning havde. For en godsejer var det naturligvis ikke rart med disse uberegnelige, men nødvendige nedsættelser af afgiften, og det kunne da være fornuftigt at nedsætte

¹⁶ Matrikelsekstrakt 1820-1839, Mat rikelsarkivet.

¹⁷ Efter matrikelens minorerede kort, Øster Vandet sogn, ca. 1850.

afgiften varigt, således at bønderne i de gode år kunne samle så meget fra, at de havde noget at stå imod med i de onde.

Når man ser disse nedsættelser, må man også huske på, at de marker, der var offer for støvstorme, år efter år blev ringere, alene fordi mulden blæste bort. Og på, at

landbrugets økonomiske forhold kunne ændre sig, således at en gård, der tidligere havde kunnet føde en familie, ikke mere var i stand til det. Det er påvist, at klagerne over sandflugt er stærkest og hyppigst lige efter krige, og det hænger sikkert sammen med, at de økonomiske forhold var blevet dårligere.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1971, side 84-95).